

Filosofinė tautinio tapatumo refleksija

BRONISLOVAS KUZMICKAS

Mykolo Romerio universitetas, Filosofijos katedra, Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius

El. paštas: brkuzm@gmail.com

Esminis tautinio tapatumo aspektas yra savimonė, jos reikšmingas matmuo – filosofinė refleksija, apmąstanti tautos būtį visuotinybės aspektais. Tai daroma profesiniu ir neprofesiniu lygmenimis. Tam nedaug tegali praversti postmodernistinio reliatyvizmo veikiamą šiuolaikinę filosofiją. Sovietinio laikotarpio ideologinis spaudimas filosofijai neįstengė nuslopinti savarankiškos mąstysenos, tačiau to nepakako, kad būtų sukurtos konceptualios priemonės realiai tautos būčiai apmąstyti. XX a. pirmosios pusės lietuviškojoje filosofijoje, nepaisant laiko distancijos, jos iš esmės yra analogiškos toms, kurios kyla dabarties gyvenime. A. Dambrauskas, S. Šalkauskis, A. Maceina, Vydūnas, apmąstydami lietuvių tautos kūrybinių galių skleidimosi perspektyvą ir vietą visos žmonijos bendrijoje, numatė ir praktinius švietimo ir kultūros plėtros uždavinius.

Raktažodžiai: tautinis tapatumas, tautinė savimonė, filosofinis matmuo, visuotinybė, konceptualumas

---

ĮVADAS

Pradėdamas rašyti šia įdomia, bet mūsų filosofų gerokai apleista tema, remiuosi keliomis kaip savaiame aiškiomis, bent man, prielaidomis. Neabejoju tautinio tapatumo, kaip tam tikro, istoriškai kislauš tautinių savitumų viseto realumu, nors realumo pobūdis būtų įdomus svarstymo objektas postmodernistinės dekonstrukcijos, nominalizmo ir realizmo argumentų kontekste. Man taip pat neįdomu dėl to, kad esminis tautinio tapatumo aspektas yra sąmoningumas, nes visaverčiu gali būti laikomas tik save suvokiantis ir apmąstantis tapatumas. Tapatumo sąmoningumas ir yra tautinė savimonė. Taip pat aišku, kad, be ideologinės, politinės, meninės, religinės raiškos formų, savimonė įgauna ir filosofinį pobūdį. Tai reiškia, kad tautinis tapatumas gali būti reflektuojamas ir konstruojamas filosofškai, tautinėje savimonėje atsiveria filosofinis matmuo. Filosofija, kaip specifinių idėjų ir konceptų kūrybos sritis, kaip ir kitokia kūryba, yra plėtojama plačiame tautinės kultūros kontekste. Konkretų vyksmą sąlygoja ir turi įtakos įvairūs veiksniai, tokie kaip tautos istorinio kelio bei esamojo laikotarpio savitumai, kultūros tradicijos, idėjiniai poveikiai iš šalies, pagaliau, kūrybingos asmenybės. Ypač svarbus yra bendrasis filosofinės mąstysenos išsivystymas ir vieta tautos kultūros kontekste.

FILOSOFINĖ REFLEKSIJA

Filosofinė tautiškumo refleksija savo turiniu skleidžiasi kaip pagrindinių konkrečios tautos būties realiųjų apmąstymas bendroju tautiškumo kaip tam tikros žmogiškumo dimensijos požiūriu. Tai gali būti speciali tautiškumui skirta tematika, kurioje filosofijai būdingu visuotinybės aspektu yra svarstomi tautiškumo ir žmogiškumo, individualumo ir visuotinumai, faktiškosios esybės ir vertybinės privalomybės, istorinės praeities ir dabarties bei ateities santykio ir panašūs klausimai. Pasaulinėje filosofijos raštijoje netrūksta atvejų, kada filosofškai apmąstomas tam tikros tautos ar net ištiso pasaulio regiono istorinio kelio ir dvasinės

patirties individualumas (Cea 1984). Tai taip pat yra tokie universaliųjų dalykų apmąstymai, kuriuose nerasime kokių nors išskirtinių tautinių akcentų, bet vis tik juose atsispindi tautos mentalitetas bei intelektualinės tradicijos, istorinės patirties ir kultūros savitumai, moralinės ir politinės kolizijos. Filosofijos tradicija gali daug ką pasakyti ir apie tautinio mentaliteto bei pasaulėjautos savitumus. Todėl galime pamatuotai ieškoti atsakymų į klausimus, kodėl vokiečių filosofijos spekuliatyvumas ir sistemiškumas lengvai atskiriamas nuo britų filosofijoje vyraujančio empirizmo, o prancūzų filosofijai būdingas racionalizmas aiškiai skiriasi nuo rusų filosofijos iracionalizmo? Ar tai nieko nesako apie tautų intelektualumo ypatumus? Savitumą nepaneigia tai, jog kiekvienoje tradicijoje rasime ir kitokių, jai nebūdingų tėkmių, pvz., britų spekuliatyvioji metafizika.

Reflektuojantys tautiškumą filosofiniai diskursai nebūna kuriami uždaroje tautos intelektualinės kultūros aplinkoje. Filosofijoje, kaip ir kitose idėjų kūrybos srityse, tikrasis originalumas nedažnas, todėl ir neabejotinai originalumu pasižyminti filosofijos tradicija neišsiverčia vien „savais“ kūrybiniais „pajėgumais“. Pastarieji be perstojo papildė iš kitur ateinančiomis, savaip interpretuojamomis ir adaptuojamomis idėjinėmis įtėkmėmis. Žinant, kad filosofija nėra anonimiška idėjų plėtra, bet asmenybiška žmogaus ir būties santykio refleksija, tuo filosofija skiriasi nuo mokslo, suprasime, kokį vaidmenį filosofinėje tautiškumo refleksijoje vaidina kūrybingos asmenybės. Tapdama organiška tautos kultūrinio gyvenimo sritimi, filosofija tenkina ir kartu ugdo tautos būties universalaus įprasminimo reikmę, kuria ir tęsia kultūrinę tautos tradiciją, teikdama jai konceptualiųjų priemonių (Šliogeris 2001: 56).

Tautiškumo apmąstymas visuotinybės aspektais, kaip jau minėta, yra dėstomas tekstuose, skiriamuose bendriesiems samprotavimams apie būtį, žmogų, istoriją, gamtą. Tai filosofija *sensu stricto*, arba profesinė filosofija, sutelkta universitetuose ir akademijose, kuriama ir kultivuojama specialiai pasirengusių bei tam pašaukimą turinčių žmonių. Visuotinybės tematika kultūroje ne tik skleidžiasi profesinės filosofijos lygmeniu, bet ir atsispindi kitose idėjas kuriančiose kultūros srityse (mene, humanitariniuose bei socialiniuose moksluose), yra išreikiama tekstuose, kurie nėra specialiai skiriami visuotinybės svarstymams ir gali būti sąlyginai vadinami neprofesine filosofija.

Šalia kitų dvidešimt pirmojo amžiaus iššūkių ypatingą rūpestį, kaip jau minėta, kelia klausimas, kaip globalieji pokyčiai gali paveikti bendruomenių, tautų, kultūrų tapatumą. Padėtį komplikuoja tai, kad globalizacija nėra, kaip pamažu aiškėja, vienos krypties vyksmas. Globalizaciją lydi jos pačios sukelti, tačiau jai prieštaringi antiglobalistų judėjimai, stiprėjančios regionizmo bei kitokio vietinio partikuliarizmo tendencijos. Rūpestis dėl šių dalykų Lietuvoje yra jaučiamas kaskart stipriau, nors išreiškiamas daugiausiai politinėje, kultūrinėje publicistikoje bei kultūrologinėje esėistikoje. Nepalyginamai silpniau tai atsispindi filosofijoje ir galima teigti, jog tai dar netapo profesionalių filosofinių apmąstymų objektu. Toks „vėlavimas“ leidžia manyti, kad ir posovietinei lietuviškajai filosofijai yra būdingas abejingumas tautiškumo klausimams, ypač ryškus didžiojoje žiniasklaidos dalyje ir ne tik joje. Abejingumo ištakų reikia ieškoti ne kur kitur, o sovietiniu laikotarpiu internacionalizmo vardu skiepyto kosmopolitizmo, ruošusio dirvą dabartiniam globalistiniam kosmopolitizmui, padariniuose.

Tad nenuostabu, kad tautinio tapatumo būklės globalizacijos kryžkelėse apmąstymai stokoja konceptualiųjų priemonių. Tam nedaug tegali padėti postmodernistinės dekonstrukcijos paveikta šiuolaikinė filosofija. Prieštaravimas tarp filosofijos fragmentacijos ir globaliosios visuotinybės yra akivaizdus. Tapatumo apmąstymams taip pat nedaug tegali pasitarnauti, nors tematikos požiūriu įvairus ir turiningas, bet neperžengęs oficialiojo marksizmo dogmų filosofinis sovietinio laikotarpio diskursas.

SOVIETINIO LAIKOTARPIO PALIKIMAS

Per visą sovietinį penkiasdešimtmetį filosofijai teko pastebimas ir gana prieštaringas vaidmuo dvasiniame visuomenės gyvenime. Filosofija buvo dėstoma aukštosiose mokyklose, buvo rašomos ir ginamos disertacijos, palyginti gausiai leidžiama gana plačią skaitytojų auditoriją turinti literatūra. Tačiau visa ši veikla ne vienu atžvilgiu nedaug tesiderino ar net iš viso kirtosi su tradiciška filosofijos paskirtimi – laisvu žmogaus būties pasaulyje apmąstymu. Filosofija tuomet buvo laikoma oficialiosios ideologijos dalimi, privalėjo nenukrypti nuo marksistinės filosofijos problematikos, besąlygiškai pripažinti materialistinės pasaulėžiūros pranašumą, kritikuoti visokį idealizmą, „buržuazinę filosofiją“. Filosofas oficialiai buvo laikomas „ideologinio fronto kovotoju“, todėl iš principo negalėjo reikštis kaip savarankiškas ir originalus mąstytojas. Negalėjo net patį marksizmą bent kiek savarankiškiau interpretuoti, nerizikuodamas būti apkaltintas revizionizmu. Tuo labiau negalėjo būti tautinės savimonės reiškęjas, jos intelektualinės tradicijos tęsėjas.

Ir vis tik filosofija Lietuvoje netapo vien totalitaristinės ideologijos tarnaitė. Tiksliau pasakius, tokio vaidmens, tekusio jai penkiasdešimtmečio pradžioje, ji beveik visiškai atsikratė šio laikotarpio pabaigoje. Nepaisant savarankiškai mąstysenai nepalankios aplinkos, pagrindinėse Lietuvos studijų ir mokslo įstaigose (Vilniaus universitete, Mokslų akademijoje) tokia filosofinė mąstysena vis tik pulsavo, pradžioje siaura, o vėliau, santvarkai liberalėjant, kaskart plėtėjančia ir gilėjančia tėkme. Pradžioje tai vyko savotišku, bet tuometinėmis sąlygomis bene vieninteliu įmanomu būdu – siekiant nuosekliai argumentuoti, taigi nedogmatiškai traktuoti pačią marksistinę teoriją, ugdant tuo pačiu kritišką požiūrį į teiginius, kurie nėra tinkamai pagrindžiami. Taigi savarankiškumas reiškėsi pirmiausia tuo, ką galima pavadinti nepriekaištingos mąstymo kokybės reikalavimu. Kokybės kriterijų besilaikanti mąstysena skiepijo filosofinės abejonės dvasią, plėtė diskutuotinų problemų diapazoną, kūrė tiems laikams gana atvirą ir gana pakančią kitokioms nuomonėms aplinką. Galima drąsiai teigti, jog tai sudarė tarsi savotišką liberalumo oazę tuometinėje oficialiosios ideologijos terpėje. Ne veltui marksistinė filosofija, dėstoma Vilniaus universitete, neoficialiai buvo vadinama liberaliuoju marksizmu. Tai buvo sektinas pavyzdys kitų aukštųjų mokyklų filosofijos katedroms.

Tačiau ir toks gana liberalus filosofavimas vis dėlto tilpo, kartais tik formaliai, oficialiosios pasaulėžiūros ir ideologijos rėmuose. Nebuvo, nes ir negalėjo būti, atitolstama nuo pagrindinės ideologinės misijos – įrodinėti materialistinio visuomenės aiškinimo moksliskumą, iš kapitalizmo į socializmą perėjimo dėsningumą ir kartu istorinį neišvengiamumą. Kokias nors alternatyvas šių dalykų svarstymo galimybės buvo galima traktuoti tik griežtai kritiškai. Kartu teorinės abstrakcijos lygmeniu buvo grindžiama mintis, kad ir sovietinė santvarka Lietuvoje, nepaisant faktiškosios tikrovės, yra istoriškai „dėsninga“, todėl ir pateisinama. Įrodinėjimais šia kryptimi nestokojo įtaigos ir gebėjo įtikinti „socializmo pranašumais“ ne vieną tų, kurių neveikė tiesmukai brukama ideologija. Tai netiesiogiai teikė argumentų ir kitiems – praktiniams komunistinės ideologijos teiginiams, ateistinės pasaulėžiūros propagandai.

Liberalumas, nors ir ribotas, ir mąstymo kokybės reikalavimas ilgainiui darė savo. Nepaisant nepatrauklios ideologinės „auros“, filosofija, bent Vilniaus universitete, įgijo autoritetą, pakankamą, kad patrauktų jaunos žmonės, turėjusius geras galimybes daryti akademinę karjerą su ideologija nesusijusiose mokslo šakose. Oficialiai visi turėdami būti marksistai, faktiškai jie angažavosi ne marksizmui, tiksliau, ne ideologinei jo misijai, bet filosofijai tikrąja žodžio prasme. Temas savo moksliniams darbams jie rinkosi daugiausiai iš XX amžiaus Vakarų filosofijos – egzistencializmo, neopozityvizmo, fenomenologijos, neofroidizmo, struktūralizmo, neotomizmo, t. y. iš vadinamosios buržuazinės filosofijos, kuri galėjo būti traktuojama ne kitaip, o tikrai kritiškai, su ideologiniais akcentais. Tačiau pagal mąstymo kokybės reikalavimą

būtinoji kritinio vertinimo sąlyga buvo geras tiriamųjų koncepcijų pažinimas. Tačiau toks pažinimas reikalavo ne bet kokios, o tik teoriškai adekvačios kritikos, o tai savaime laisvino iš ideologinių varžtų ir kreipė vien teorinės interpretacijos linkme. Tokia kritika ne kartą virsda-vo paslėpta kritikuojamu dalyko apologetika.

Tuo pat metu keletu filosofų pastangų dėka buvo rengiami ir leidžiami chrestomatiniai filosofijos istorijos ir šiuolaikinės Vakarų filosofijos leidiniai, supažindinama visuomenė su pasauliniu filosofijos palikimu. Visa tai turtino intelektualinę kultūrą ir ardė intelektualinės informacijos blokadą.

Taigi to meto filosofinis diskursas probleminiu požiūriu įvairėjo ir turtingėjo, bet vis tik tai buvo ne kas kita, kaip tarpusavyje nesusijusių ar labai menkai tesusijusių konceptų rinkinys, negebantis, o ir nepretenduojantis apimti ir reflektuoti tai, kas vyksta tautos gyvenime. Filosofų profesionalumas neabejotinai augo, tačiau daugiausiai tik siauros specializacijos prasme, nebuvo einama prie bendresnių, nesutampančių su oficialiąja ideologija apmąstymų, nebent tokie apmąstymai pasirodydavo tik pogrindžio spaudoje.

Tautiškumo klausimai marksistinei sovietinio laikotarpio filosofijai nebuvo svetimi, tačiau darbai šia tematika buvo pajungti ideologinei funkcijai – internacionalizmo ir tautų susiliejimo propagavimui, „buržuazinio nacionalizmo“ kritikai, taigi iš esmės tautinės savimonės slopinimui. Suprantama, jog tai netraukė jaunesnių filosofų. Pastarieji nesvarstė nei „tarybinio žmogaus“, nei „tarybinės nacijos“ klausimų, nors tokios temos jau buvo radusios atgarsį kai kurių rašytojų kūriniuose, kino filmuose. Vienas kitas filosofas (Stasys Venskevičius, Kostas Malinauskas) buvo paskelbęs straipsnių, buvo apginta ir viena kita disertacija, kuriuose buvo siekiama neideologizuotai, nors remiantis marksizmo klasikų teiginiais, aiškinti nacionalumą, nacionalinę psichologiją, nacionalinių kultūrų raidą, tautų kultūros savimonę. Tokių klausimų svarstymas pats savaime buvo reikšmingas, nors buvo gana tolimas nuo tuometinių gyvybinių tautos egzistencijos klausimų. Mažiausiai arba tik labai nežymiai oficialiosios ideologijos paveikti buvo darbai, skirti Lietuvos filosofijos istorijai.

Slūgstant ideologiniam spaudimui, ypač vadinamosios perestrojkos laikotarpiu, liberaliojo marksizmo aplinkoje buvo tenkinamasi svarstymais apie marksizmo „kaip teorijos“ teisingumą be sąryšio su „realiojo socializmo“ tikrove. Nenuostabu, kad tai neteikė konceptualių priemonių suvokti tuos pokyčius visuomenėje, kurie gimdė demokratinis sąjūdžius ir sparčiai artino komunizmo žlugimą.

Apibendrinant galima pasakyti, kad sovietinio laikotarpio, ypač dviejų paskutinių dešimtmečių, filosofija, nors įvairi savo tematika ir gana profesionali, teoriškai nesukūrė ir nepaliko konceptualių priemonių, kurios galėtų būti vaisingos dabar kylančioms problemoms gvildinti. Ir negalėjo sukurti, nes marksistinės teorijos rėmuose iš principo negalėjo būti svarstoma tai, kas realiai įvyko, t. y. „grįžimo“ į kapitalizmą. Beje, šito nenumatė ir Vakarų pasaulio politologų ir sovietologų teorijos. Tai, matyti, kalba apskritai politologinių istorinės raidos teorijų nenaudai. Marksistinis palikimas tuo labiau negali pagelbėti analizuojant tą prieštarą, istorijoje precedento neturintį fenomeną, įvardijamą kaip postkomunizmas arba pereinamasis laikotarpis, nes „pereinama“ iš karto daugelyje sričių – nuo totalitarizmo prie demokratijos, nuo planinio – prie rinkos ūkio, nuo uždarumo – prie atvirumo, kartu priimant globalizacijos iššūkius ir pan. Marksistinio filosofinio palikimo netinkamumas, beje, su išlygomis, šių pokyčių apmąstymui anaipatol nereiškia, kad tie pokyčiai negalėtų tapti originalių interpretacijų objektu tiems filosofams, kurie sovietiniu laikotarpiu gilinosi į egzistencializmą, analitinę filosofiją ar neotomizmą ar kitas „idealistines“ tėkmes, taip pat kurie tyrinėjo Lietuvos filosofijos istoriją.

Pastarąjį dešimtmetį susiklosčiusi ir tebesitęsianti Lietuvos, ir ne tik jos, socialinė tikrovė – oligarchinio kapitalo įsigalėjimas, turtinių kontrastų didėjimas, vartotojiškumo kultas,

pagaliau, dabartinė pasaulinė ekonominė krizė – skatina iš naujo perskaityti Karlo Marxo raštus, naujai apmąstyti jo teiginius apie kapitalizmo prigimtį. Tik šiuo atveju į veikale „Kapitalas“ pateiktą kapitalizmo apibūdinimą reikėtų žiūrėti ne kaip į sovietinio socializmo ideologinį ramstį, o kaip į vieno iškiliausių socialinių mąstytojų analitines išvagas.

XX A. PIRMOSIOS PUSĖS LIETUVIŠKOJI FILOSOFIJA

Ieškant konceptualiosios atramos filosofinei dabarties refleksijai mintys krypsta prie praėjusio amžiaus pradžios ir tarpukario lietuvių filosofijos bei jos tęsėjų – išėvijios autorių. Problemos, kurias jie gvildeno apmąstydami tuometinę kultūrinę ir dorovinę tautos būklę, nėra praradusios reikšmės ir dabar. Savo turiniu jos, nepaisant laiko distancijos, socialinių bei kitokių skirtumų, iš esmės yra analogiškos toms, kurios kyla dabarties gyvenime. To meto filosofinis palikimas gali daug daugiau pasitarnauti dabarties refleksijai, negu sovietinio laikotarpio palikimas. Tuometinė filosofija buvo konceptualiai gana nuosekli ir užbaigta, kuriama vadovaujantis aiškiais vertybinėmis nuostatomis. Šitokių savybių stoka aiškiai pastebima dabar, postmodernistinio konceptualiojo padrikumo ir vertybinio reliatyvizmo fone. Gręžimasis į praėjusio amžiaus pirmosios pusės lietuviškosios filosofijos palikimą reiškia ir intelektualinės tradicijos tęstinumą, lygiai, kaip Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktu buvo pratęsta Vasario 16-osios Nepriklausomybės Aktu paskelbto valstybingumo tradicija.

Lietuviškoji profesionalioji filosofija pradėta kurti praėjusio amžiaus pradžioje kaip organiška sparčiai bręstančios ir įvairiomis kultūros formomis besiskleidžiančios lietuvių tautinės savimonės apraiška. Filosofinės kūrybos proveržis reiškė, kad ta savimonė nuo konkrečių praktinės veiklos uždavinių kyla prie bendrųjų tautinės būties dimensijų, numatant tautos kūrybinių galių skleidimosi perspektyvą ir plėtojant lietuvių tautos vietos žmonijos bendrijoje viziją. Praktiniai švietimo ir kultūros uždaviniai nebuvo užmiršti, filosofija kaip tik ir siekė savo priemonėmis apibrėžti idėjinis tautinės mokyklos bei bendrojo tautos kultūrėjimo pamatus.

Dabarties požiūriu svarbu yra tai, kad ta filosofija buvo plėtojama ne uždaroje vietinėje terpėje, bet gana plačiame ir dinamiškame sąveikų su kitų tautų Rytuose ir Vakaruose kultūromis kontekste. R. Bytauto, A. Dambrausko, S. Šalkauskio, A. Maceinos mąstysena brendo tautiškumo, rusų idealistinės (V. Solovjovo, N. Berdiajevo) ir katalikiškosios filosofijos sandūroje; Vydūno – veikiant vokiečių ir indų kultūrų įtakoms bei dorovinei lietuvių kovos su germanizacija patirčiai. Jaunesnis už juos J. Girnius brendo lietuviškoje ir vakarietiškoje aplinkoje, nepatyręs rytietiško (slaviškųjų) poveikio.

Sąveika su minėtomis nepaprastai turtingomis kultūromis buvo gana svarus išbandymas prisikėlusios tautos savimonei, kada dar tebesitęsė kultūrinis ir prasidėjo politinis galinėjimasis su tauta nuo seno naikinusiomis polonizacija ir germanizacija. Tauta ryžtingai ėmėsi savarankiškai tvarkyti savo gyvenimą tuometinio atvirumo sąlygomis, panašiai kaip dabar, tolstant nuo slogios okupacinės praeities, atsiduriame globaliosios atvirybės akivaizdoje. Tik neturime šiuolaikiškų, analogiškų anuometiniams tautos būties apmąstymų, neturime racionaliai artikuliuotos tautos ateities vizijos. Šito stoką ir gali iš dalies užpildyti praėjusio amžiaus pirmosios pusės filosofijos palikimas, vertas dabartinės interpretacijos ir tęstinumo.

Šiuo požiūriu S. Šalkauskio ir jo mokinio A. Maceinos išplėtoti objektyviųjų tautos būties aspektų apmąstymai yra lig šiol neaplenkti. Tai pasakytina ir apie jų plėtotą Rytų ir Vakarų kultūrų sintezės, kaip lietuvių nacionalinės kultūros specifinio bruožo, o kartu – jos pašaukimo, idėją. Tauta ir tautiškoji kultūra, pagal S. Šalkauskio sampratą, nėra uždaros savyje esatys, priešingai, lietuviškoji kultūra yra atvira, savo tapatumo pamatuose turinti Rytų ir Vakarų kultūrų poveikius, kuriuos reikia plėtoti ir sintetinti, nes „...kalbamoji didelė sintezė ne tiek yra

įvykęs faktas, kiek pasilieka galimybių srityje ir siūlosi mums tautiniu uždaviniu“ (Šalkauskis 1986: 13). Į atvirumą Rytams ir Vakarams žiūrима ne kaip į asimiliacijos bei ištirpimo perspektyvą, bet kaip į galimybę turtinti savąją kultūrą visuotinybės pradais, kuriuos siūlo dviejų didžiųjų pasaulių kultūros. Neabejotina analogija su dabar besiskleidžiančiu globaliuoju atvirumu, apimančiu ir sąveikas su „didžiaisiais pasauliais“ – Rytais ir Vakaraиs, kurie savo ruožtu daugelyje sričių daro poveikį vienas kitam.

S. Šalkauskis taip pat kėlė, interpretuodamas O. Spenglerio ir N. Berdiajevo pažiūras, kultūros ir civilizacijos santykio klausimą, nepaprastai svarbų ir šiandieninės globalizacijos akivaizdoje. Nors iš esmės kultūra ir civilizacija sudaro vieningą visumą, teigė jis, tačiau ryškėja civilizacijos vienašališkumas, einantis kartu su industrializacija ir darbo specializacija (Šalkauskis 1986: 173–178). Konstatuodamas kaskart akivaizdesniu tampantį kultūringo žmogaus ir civilizuoto barbaro skirtumą, S. Šalkauskis numatė, kad materialinė techninė civilizuoto barbaro galybė gali grėžtis prieš kultūrą.

Bet tai yra ir dabarties bei ateities rūpestis. Dabar taip pat sunku numatyti, kokius atsakymus ateitis duos į klausimus – ar civilizacinis ir kultūrinis globalizacijos aspektai tarpusavyje harmonizuosis, ar išsiskirs, ar neįsivyras finansiskai ir techniškai galinga barbarybė, stumdama kultūrą į gyvenimo pakraščius? Kam palankesni gali būti globalizacijos poveikiai Lietuvoje – kultūros augimui ar barbarybei, įgaunančiai vis rafinuotesnes legalias ir nelegalias formas? Netruksta faktų, duodančių pagrindą panašioms klausimams. Dviprasmiškas kultūros požiūriu yra toks globalizacijos palydovas kaip kosmopolitizmas. Apmąstant šiuolaikinį kosmopolitizmą bei jo atmainas labai praverčia Juozo Girniaus teiginiai apie šį reiškinių ir įvairias ideologines jo motyvacijas (Girnius 1961).

Tautiškumo ir globalizacijos santykio požiūriu naujų interpretacijų nusipelnо Vydūno filosofija, kurios pagrindinė sąvoka ir problema buvo žmoniškumas (Bagdonavičius 1987: 75). Tuometinę lietuvių savimonę jis išplėtojo naujais žmogiškumo apmąstymo aspektais, suteikė jai kryptingos visumos pavidalą ir dorovinį pamatą, atrėmė ją į universaliąsias žmonijos vertybes. Kada dvidešimtojo amžiaus pradžios tautos sąmonė politiškai skaidėsi ir poliarizavosi, Vydūno idėjos kreipė ją į tai, kas universalu ir amžina, kas ne tik pakyla virš ideologinių prieštarų, bet ir suartina Rytų ir Vakarų dvasinę patirtį. Vydūnas kūrė savą Vakarų ir Rytų kultūrų sąveikos interpretaciją (Kuzmickas 1994: 61–63). „Vydūnas – tai, sakykim, lietuviškieji Rytai. Ir atvirkščiai: Rytai mūsų kultūroje – tai Vydūnas“ (Vaitkūnas 1994: 64–82).

Savo darbus skyręs individo, tautos, žmonijos sąmoningėjimo ir dvasinio tobulėjimo kelių svarstymui, tautos buvimo Vydūnas nelaikė tikslu sau. Tauta yra žmogaus, kaip dvasinės esybės, augimo, dvasinio laisvėjimo, kūrybos galių išsiskleidimo buveinė. Kiekviena tauta turi savo paskirtį – būti žmoniškumo kūrėju ir apraiška. Atėjus laikui, būtinai ją atliksianti. Tačiau kartu jis reiškė ir nerimą dėl augančio neatitikimo tarp materialinių galių augimo ir žmoniškumo.

IŠVADOS

Baigiant reikia pažymėti, kad lietuviškojoje filosofijoje yra apmąstomi daugiausia objektyvieji – istoriniai, kultūriniai – tautos būties aspektai. Tautos mentalitetas, religingumas, dorovinė būklė bei kitos dvasingumo apraiškos pelnė kur kas mažiau dėmesio. Nors negalima pasakyti, kad nieko nepadaryta. Apie tai šiuolaikiniu conceptualiu lygmeniu buvo svarstoma iševijoje, kurios autorių, ypač Vytauto Kavolio, Algirdo J. Greimo, veikalai ir jų idėjos, „grįžę“ į Tėvynę, reikia tikėti, teiks vaisingų sugestijų tolesniems filosofiniams tautos būklės apmąstymams.

Literatūra

1. Bagdonavičius, V. 1987. *Filosofiniai Vydūno humanizmo pagrindai*. Vilnius: Mintis.
2. Girnius, J. 1961. *Tauta ir tautinė ištikimybė*. Chicago.
3. Kuzmickas, B. 1994. „Vydūnas lietuvių savimonės kontekste“, in *Vydūnas lietuvių kultūroje*. Vilnius.
4. Šalkauskis, S. 1986. *Rinktiniai raštai*. T. 1. Roma.
5. Šliogeris, A. 2001. *Kas yra filosofija?* Vilnius: Strofa.
6. Vaitekūnas, G. 1994. „Vydūnas ir Rytų idėja lietuvių kultūroje“, in *Vydūnas lietuvių kultūroje*. Vilnius.
7. Сеа, Л. 1984. *Философия американской истории*. Москва: Прогресс.

BRONISLOVAS KUZMICKAS

The philosophical reflection of national identity

Summary

The basic idea of the article rests on the presumption that the essential attribute of national identity is national consciousness. Its philosophical dimension means the self-reflection of the identity in the categories of universality. For these tasks, not adequate are the philosophical concepts inherited from the period of the Soviet occupation. More appropriate for the reflection of the present situation of the nation are the philosophical concepts created by such thinkers as A. Dambrasuskas, S. Šalkauskis, A. Maceina, Vydūnas in the beginning of the 20th century.

Key words: national identity, national consciousness, philosophical dimension, universality, concepts